

Κεφάλαιο 4

Αρχαϊκή Εποχή

Αθήνα

1. Αποικιακή εξάπλωση

Αριστοτέλους, Αθηναίων Πολιτεία, XV: Η τυραννίδα του Πεισίστρατου στην αρχαία Αθήνα
3. Αφού δε νίκησε στην μάχη της Παλληνίδος και κατέλαβε την πόλη και αφαίρεσε τα όπλα του λαού, κατείχε στερεά πλέον την εξουσία σαν τύραννος. Και αφού κυριεύσε την Νάξο εγκατέστησε εκεί άρχοντα τον Λύγδαμι.

4. Αφαίρεσε δε τα όπλα του λαού κατά τον εξής τρόπο. Αφού προκάλεσε στο Θησείο ένοπλη συνάθροιση του λαού άρχισε να μιλάει ενόπιον της συνέλευσης του λαού. Και για λίγο χρόνο μίλησε. Όταν δε φώναζαν ότι δεν ακούνε καλά, πρότεινε σε αυτούς να ανεβούν μαζί του στο πρόπυλο της ακρόπολης, για να είναι περισσότερο ακουστός. Ενώ δε εκείνος εξακολουθούσε να αγορεύει προς τον λαό, αφαίρεσαν οι επίτηδες βαλμένοι από αυτόν τα (αποτεθειμένα) όπλα και φυλάζαντες αυτά στα πλησίον του Θησειού οικήματα ήρθαν κοντά στον Πεισίστρατο και του το ανήγγειλαν.

5. κείνος δε, αφού συμπλήρωσε την υπόλοιπη αγόρευσή του, είπε δε και για τα όπλα το ότι είχε γίνει και ότι δεν πρέπει να απορούν γι' αυτό ούτε να δυσανασχετούν, αλλά αφού φύγουν να φροντίζουν για τις ιδιωτικές τους υποθέσεις, για δε τις δημόσιες υποθέσεις, όλες, ότι αυτός θα φροντίσει.

2. Η εξέλιξη του πολιτεύματος

στην αρχαία Αθήνα. 4. Από τη Βασιλεία στην Αριστοκρατία

Πλούταρχος, Θησεάς 25 : Συνουκισμός

Επειδή ήθελε να αναπτύξει ακόμα περισσότερο την πόλη (ο Θησεάς), τους προσκαλούσε όλους σε μια βάση ισότητας. Η προκήρυξη "ελάτε εδώ όλος ο λαός" λένε ότι έγινε από το Θησεά, όταν κάποτε συγκάλεσε σε συνέλευση το σύνολο του λαού. Δεν επέτρεψε όμως να επικρατήσει αταξία ούτε να νοθευθεί η δημοκρατία από το χωρίς κρίση πλήθος που είχε συρρεύσει, αλλά πρώτος εκείνος διαίρεσε το λαό σε ευπατρίδες, γεωκλήμονες και τεχνίτες.

Μετάφραση: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1993.

Από τη Βασιλεία στην Αριστοκρατία

- **Στόχος:** Με το τέλος της ενότητας οι μαθητές να γνωρίζουν την πολιτική δομή της Αθήνας και την εξέλιξη των πολιτευμάτων

Πηγές: Πολυδεύκης, *Ονομαστικόν* 8. 85-86

Είναι τα ονόματα των αρχόντων της Αθήνας, οι εννέα άρχοντες. Αυτοί είναι: ο "άρχων", ο "βασιλεύς", ο "πολέμαρχος" και έξι "θεσμοθέτες" · μ' αυτούς συμπληρώνονται εννέα στον αριθμό. Εκκαλείτο ανάκριση θεσμοθετών η διαδικασία κατά την οποία υπέβαλλαν τις εξής ερωτήσεις: εάν είναι Αθηναίοι στην καταγωγή και από τους δυο γονείς έως τρίτη γενιά, από ποιο δήμο κατάγονται, εάν τιμούν τον πατρογονικό Απόλλωνα και τον Έρκειο Δία, εάν τιμούν τους γονείς, εάν έχουν λάβει μέρος σε εκστρατεία για το καλό της πατρίδας και ποιο είναι το εισόδημά τους.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 4.1-3 : Νομοθεσία του Δράκοντα

...Μετά απ' αυτό, πριν περάσει πολύς καιρός, κατά τη θητεία του άρχοντα Αρισταίχμου, θέσπισε τους νόμους του ο Δράκων. Η νομοθεσία αυτή είχε ως εξής. Πολιτικά δικαιώματα δίνονταν σ' όσους είχαν τη δυνατότητα να φέρουν όπλα. Εννέα άρχοντες και ταμίες εκλέγονταν όσοι είχαν περιουσία μεγαλύτερη από δέκα μνες, ελεύθερη βαρών. Για τα κατώτερα αξιώματα εκλέγονταν όσοι μπορούσαν να φέρουν όπλα, ενώ στρατηγοί και ιππάρχοι όσοι δήλωναν περιουσία όχι μικρότερη από εκατό μνες, ελεύθερη βαρών, και είχαν γνήσια παιδιά από νόμιμη σύζυγο μεγαλύτερα από δέκα χρόνων. Αυτοί έπρεπε να δίνουν εγγύηση στους πρυτάνεις, τους στρατηγούς και τους υπάρχους τις προηγούμενης χρονιάς μέχρι να λογοδοτήσουν, και δέχονταν ως εγγυητές τέσσερις άντρες από την ίδια με τους στρατηγούς και τους υπάρχους τάξη. Συγκροτήθηκε και βουλή από τετρακόσιους και έναν, που κληρώνονταν μεταξύ των πολιτών...και αν κάποιος σκοτώσει χωρίς πρόθεση έναν άλλο, να εξορίζεται. Οι βασιλείς να κρίνουν τον αίτιο φόνου... Οι εφέτες να αποφασίζουν. Θα παραχωρείται συγγνώμη αν υπάρχει πατέρας ή αδερφός ή γιοι (του φονευθέντος) από όλους, μέχρι και τους ξαδέλφους και τους γιους τους, αν όλοι δέχονται να συγχωρήσουν (το φονέα). Εκείνος που έχει αντίρρηση να επικρατεί. Αν δεν υπάρχει κανένας συγγενής και ο φονιάς σκότωσε παρά τη θέλησή του, και οι πενήντα ένας Εφέτες θεωρούν ότι σκότωσε παρά τη θέλησή του, δέκα φράτορες, αν θέλουν (να παραχωρούν συγχώρεση). Αυτούς να τους εκλέγουν οι πενήντα ένας με βάση τη γέννησή τους. Και όσοι σκότωσαν παλιότερα να υπάγονται σ' αυτό το νόμο. Οι συγγενείς να δεσμεύονται με διακήρυξη προς το φονέα στην αγορά και να καταδιώκουν από κοινού μέχρι και οι εξάδελφοι (του θύματος) και τα παιδιά τους, και ο γαμπρός και ο πεθερός και οι φράτορες... αίτιο φόνου... τους πενήντα ένα... Αν κάποιος σκοτώσει το φονέα ή είναι υπεύθυνος για το θάνατό του να απέχει από τα όρια της αγοράς, από τα αθλήματα και το ιερό της Αμφικτυονίας. Να υπόκειται στις ίδιες κυρώσεις με όποιον σκοτώνει Αθηναίο. Οι εφέτες να αποφασίζουν...

Μετάφραση: Θάνος Σίδερης

(με βάση την αποκατάσταση του αρχαίου κειμένου που προτείνεται στο *Inscriptiones Graecae* 1² 115).

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, 7.2-4 : Σόλων

Ο Σόλων όρισε την ισχύ των νόμων για εκατό χρόνια χωρίς τροποποίηση και οργάνωσε το πολίτευμα ως εξής: Διαιρέσε τους κατοίκους σε τέσσερις τάξεις με βάση τη φορολογία, ακριβώς όπως είχαν διααιρεθεί και προηγουμένως, δηλαδή σε πεντακοσιομέδιμνους, ιππείς, ζευγίτες και θήτες. Τα άλλα αξιώματα τα διένειμε στους πεντακοσιομέδιμνους, τους ιππείς και τους ζευγίτες, δηλαδή αυτά των εννέα αρχόντων, των ταμιών, των πωλητών, των ένδεκα και των κωλακρετών, δίνοντας αξίωμα στα μέλη κάθε τάξης ανάλογα με τη φορολογία. Στους θήτες έδωσε το δικαίωμα να μετέχουν μόνο στην εκκλησία του δήμου και τα δικαστήρια. Ορίστηκε να πληρώνει φόρο πεντακοσιομέδιμνου εκείνος του οποίου η περιουσία αποδίδει πεντακόσιους μεδίμνους, ξηρών καρπών ή υγρών, φόρους ιππέα όποιος έχει εισόδημα τριακόσιους μεδίμνους και, όπως λένε ορισμένοι, όποιος είχε τα μέσα να συντηρεί ένα άλογο. Αναφέρουν και το όνομα της τάξης ως απόδειξη αυτού του κριτηρίου και τα αρχαία αναθήματα, γιατί υπάρχει στην Ακρόπολη εικόνα κάποιου Δίφυλου με την εξής επιγραφή: Ο Ανθεμίων του Δίφυλου την αφιερώνει στους θεούς, όταν ανήλθε από την τάξη των θητών σ' αυτή των ιππέων.

Κοντά στην επιγραφή υπάρχει άλογο υποδηλώνοντας αυτό που σημαίνει η τάξη των ιππέων. Αλλ' όμως είναι πιο εύλογο ότι οι ιππείς θα ορίζονταν με βάση το εισόδημά τους όπως και οι πεντακοσιομέδιμνοι. Φόρο ζευγίτη θα πληρώνουν όσος είχαν εισόδημα μέχρι διακόσιους μεδίμνους και των δύο ειδών. Οι υπόλοιποι ανήκαν στην τάξη των θητών και δεν έπαιρναν κανένα αξίωμα. Για το λόγο αυτό και σήμερα, όταν όσος πρόκειται να κληρωθούν για ένα αξίωμα ρωτιούνται σε ποια τάξη ανήκουν, κανένας δεν απαντά ότι ανήκει στην τάξη των θητών.

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, 11.1 : Σόλων

Ο Σόλων, λοιπόν, οργάνωσε το πολίτευμα με τον παραπάνω τρόπο. Επειδή οι άνθρωποι συνέχιζαν να έρχονται και να παραπονιούνται για τους νόμους του, επικρίνοντας μερικούς και ζητώντας διευκρινίσεις για άλλους, και επειδή δεν ήθελε ούτε να τους αλλάξει αλλά ούτε και να είναι παρόν δημιουργώντας μίσση, ταξίδεψε για εμπόριο και για να δει τα αξιοθέατα στην Αίγυπτο, λέγοντας ότι δεν θα επέστρεφε για τα επόμενα δέκα χρόνια. Δεν το θεωρούσε δίκαιο να παραμείνει και να εξηγεί τους νόμους του, αλλά ο καθένας θα έπρεπε να υπακούει σε όσα είχαν θεσπιστεί.

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, 10. 1-2 Φιλολαϊκές διατάξεις του Σόλωνα

Μ' αυτούς τους νόμους λοιπόν φαίνεται ότι θέσπισε διατάξεις προς όφελος του λαού, προτού θέσει σε εφαρμογή τους νόμους του κατήργησε τα χρέη και στη συνέχεια προσδιόρισε τα μέτρα και τα σταθμά, καθώς και την αύξηση του νομίσματος. Στην εποχή του τα μέτρα έγιναν μεγαλύτερα από τα Φειδώνεια και οι μνες, που πριν ζύγιζαν εβδομήντα δραχμές, αυξήθηκαν σε εκατό. Το παλιό νόμισμα ήταν το διδραχμο. Επίσης θέσπισε σταθμά σε σχέση με το νόμισμα, το τάλαντο ισοδυναμούσε με εξήντα τρεις μνες, ενώ τρεις μνες κατανεμήθηκαν αναλογικά στο στατήρα και σε άλλα σταθμά.

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, 6. 1 Σεισάχθεια

Όταν έγινε κύριος των πολιτικών πραγμάτων, ο Σόλων ελευθέρωσε το λαό και για το παρόν

και για το μέλλον, απαγορεύοντας τα δάνεια που συνάπτονταν με αντάλλαγμα την προσωπική ελευθερία, έθεσε σε εφαρμογή νόμους και κατάργησε τα χρέη, ιδιωτικά και δημόσια, μέτρα που οι Αθηναίοι ονόμασαν "**σεισάχθεια**", γιατί απέσεισαν το βάρος.

Πλούταρχος, *Σόλων* 25

Καθόρισε ισχύ εκατό ετών για όλους τους νόμους. Καταγράφηκαν σε ξύλινους τετράπλευρους, περιστρεφόμενους άξονες που υπάρχουν ακόμη στις μέρες μας. (όπως λέει ο Πολέμων στον Αρποκρ. λημ. άξονι: Α.Ρ. σ. 415) στο πρυτανείο διασώζονται κάποια λείψανα και ονομάστηκαν, όπως λέει ο Αριστοτέλης, κύρβεις.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 21.1-6 **Προς τη Δημοκρατία-Κλεισθένης**

Εξατίας αυτών ο λαός εμπιστεύτηκε τον Κλεισθένη. Μετά, ως επικεφαλής του λαού, τον τέταρτο χρόνο απ' την ανατροπή των τυράννων, την περίοδο δηλαδή που ήταν άρχοντας ο Ισαγόρας, διαίρεσε αδιακρίτως όλους τους πολίτες σε δέκα φυλές αντί για τις παλιότερες τέσσερις, θέλοντας έτσι να τους αναμείξει για να μπορούν περισσότεροι να έχουν μερίδιο στη διακυβέρνηση του κράτους. Απ' αυτό προήλθε η φράση: "δεν πρέπει να διακρίνουν τις φυλές", που λέγεται σε όσους θέλουν να ξετάσουν την καταγωγή ενός ανθρώπου. Κατόπιν θέσπισε βουλή πεντακοσίων, αντί τετρακοσίων ατόμων, πενήντα από κάθε φυλή. Τότε ήταν εκατό από κάθε φυλή, γι' αυτό δεν διαίρεσε τους Αθηναίους σε δώδεκα φυλές για να μην συμπέσει με τη διαίρεσή τους σε τριττύες που υπήρχαν από πριν: οι τέσσερις φυλές ήταν χωρισμένες σε δώδεκα τριττύες και αν τις είχε χρησιμοποιήσει δεν θα είχε καταφέρει την ανάμειξη του λαού. Διαίρεσε την Αττική σε δήμους των τριάντα μερών - δέκα μέρη στην περιοχή της πόλης, δέκα στην παραλία, δέκα στην ενδοχώρα τα οποία ονόμασε τριττύες. Όρισε με κλήρο τρεις δήμους να σχηματίζουν μια φυλή, έτσι ώστε κάθε φυλή να βρίσκεται σε όλα τα σημεία της χώρας. Έκανε όσους κατοικούσαν σε κάθε δήμο συνδημότες, ώστε να μη χρησιμοποιείται το πατρικό όνομα για να ελέγχεται ποιοι ήταν αυτοί που είχαν γίνει πρόσφατα πολίτες, και από τότε παίρνουν τα ονόματά τους οι Αθηναίοι από τους δήμους. Όρισε δημάρχους που είχαν τις ίδιες αρμοδιότητες μ' αυτές των παλιών ναυκράρων, γιατί οι δήμοι αντικατέστησαν τις ναυκραρίες. Ονόμασε μερικούς δήμους από τον τόπο όπου βρίσκονταν και μερικούς από τους ιδρυτές τους, γιατί δεν είχαν όλοι οι δήμοι όνομα από τον τόπο όπου βρίσκονταν. Επέτρεψε στα γένη, τις φρατρίες και τα ιερατεία να διατηρήσουν τα παραδοσιακά τους δικαιώματα. Στις φυλές όρισε, από τους εκατό που είχαν προκριθεί, δέκα επώνυμους ήρωες, αυτούς που υπέδειξε η Πυθία.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 42.1 : **Η μορφή του πολιτεύματος**

Η σημερινή μορφή του πολιτεύματος είναι η εξής. Στο σώμα των πολιτών ανήκουν εκείνοι που και οι δύο γονείς τους είναι Αθηναίοι πολίτες. Γράφονται στον κατάλογο των δημοτών σε ηλικία δεκαοκτώ ετών. Όταν εγγράφονται, οι ήδη δημότες ψηφίζουν ενόρκως για αυτούς, πρώτα αν θεωρούν ότι έχουν την απαραίτητη απ' το νόμο ηλικία και αν κρίνουν ότι δεν την έχουν, οι υποψήφιοι επιστρέφουν στις τάξεις των παιδών, και δεύτερον αν είναι γεννημένοι ελεύθεροι, όπως προβλέπεται από το νόμο...

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 52.1

Με κλήρο εκλέγονται και οι ένδεκα. Καθήκον τους είναι η εποπτεία των φυλακισμένων. Όταν κλέφτες, απαγωγείς και ληστές φέρονται ενώπιόν τους, και αν αυτοί παραδεχτούν την ενοχή τους, αυτοί μπορούν να τους καταδικάζουν σε θάνατο. Αν αρνηθούν την κατηγορία, τους

οδηγούν ενώπιον του δικαστηρίου, και αν αθωωθούν, τους αφήνουν να φύγουν, στην αντίθετη περίπτωση τους θανατώνουν. Όταν κτήματα και οπίτια καταγράφονται για να δημευτούν, οι ένδεκα φέρνουν τα θέματα αυτά ενώπιον του δικαστηρίου και όσα κρίνονται πως πρέπει να κατασχεθούν από το κράτος, τα παραδίνουν στους πωλητές. Εισηγούνται επίσης και μηνύσεις ενώπιον του δικαστηρίου, γιατί και αυτές είναι περιπτώσεις που εισηγούνται οι ένδεκα, αλλά μερικές απ' τις μηνύσεις εισηγούνται και οι Θεομοθέτες.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 57.3-4 : Νόμοι της αρχαίας Αθήνας

...Όταν κάποιος σκοτώσει εκ προμελέτης ή τραυματίσει κάποιον, οι δίκες διεξάγονται στον Άρειο Πάγο, ακόμη και όταν κάποιος σκοτώσει με δηλητήριο ή με εμπρησμό, αυτές είναι οι μόνες κατηγορίες που δικάζει η βουλή. Για δολοφονία εξ αμελείας και εκ προμελέτης, για δολοφονία δούλου, μετοίκου ή ξένου αρμόδιοι είναι οι δικαστές στο Παλλάδιο. Όταν κάποιος παραδέχεται ότι σκότωσε, αλλά υποστηρίζει ότι το έκανε σύμφωνα με τους νόμους, δηλαδή αν έπιασε ένα μοιχό, σκότωσε εν αγνοία του στον πόλεμο ή σκότωσε ως συναγωνιστής σε αγώνες, η δίκη διεξάγεται στο Δελφίνιο. Αν κάποιος κατηγορείται για δολοφονία ή τραυματισμό κάποιου, όταν είναι στην εξορία, για αιτία η οποία επιδέχεται συμβιβασμό, η δίκη διεξάγεται εν Φρεάτου. Ο κατηγορούμενος απολογείται πάνω σε πλοίο, που βρίσκεται τραβηγμένο κοντά στην στεριά. Εκτός από τις δίκες που διεξάγονται από τον Άρειο Πάγο, αυτές δικάζονται από πενήντα ένα άνδρες που εκλέγονται με κλήρο. Ο βασιλεύς εισάγει την κατηγορία, η δίκη διεξάγεται κοντά σε ιερό, στο ύπαιθρο, και ο βασιλεύς όταν προεδρεύει στη δίκη βγάζει το στεφάνι του. Για τον υπόλοιπο χρόνο, ο κατηγορούμενος εξαιρείται από τα ιερά και ο νόμος δεν του επιτρέπει να μπει στην αγορά, αλλά σ' αυτή την ορισμένη μέρα μπαίνει στο ιερό για να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Όταν ο δολοφόνος είναι άγνωστος, κάνει μήνυση αόριστα εναντίον του δράστη της πράξης. Ο βασιλεύς και οι φιλοβασιλείς εκδικάζουν φόνους από αντικείμενα και ζώα.

Ηρόδοτος 2. 54-55 : 6. Πανελλήνιοι Δεσμοί. Λειτουργία Μαντείων

Μου έλεγαν οι ιερείς του Διός από τη Θήβα, ότι οι Φοίνικες απήγαγαν από τη Θήβα δυο γυναίκες, ιέρειες, κι ότι τη μια έμαθαν, ότι την πούλησαν στη Λιβύη και την άλλη στους Έλληνες. Κι ότι αυτές οι γυναίκες πρώτες ίδρυσαν τα μαντεία που υπάρχουν σ' αυτές τις χώρες που ανέφερα. Κι όταν εγώ τους ρώτησα από πού το εξακρίβωσαν αυτό τόσο καλά και το αναφέρουν, απάντησαν στην ερώτησή μου ότι έφαγαν τον τόπο να βρουν αυτές τις γυναίκες. Και δεν κατόρθωσαν βέβαια να τις ανακαλύψουν, όμως αργότερα έμαθαν γι' αυτές τις πληροφορίες που έδωσαν σε μένα.

Αυτά λοιπόν μου έλεγαν οι ιερείς των Θηβών. Να τώρα τι λένε οι προφήτισσες της Δωδώνης. Δυο μαύρες περισσότερες, λέει, πέταξαν από τη Θήβα της Αιγύπτου. Η μια απ' αυτές πήγε στη Λιβύη κι η άλλη στους Δωδωναίους. Αυτή κάθισε πάνω σε μια βελανιδιά και μίλησε με ανθρώπινη φωνή, ότι πρέπει σ' αυτό το μέρος να ιδρύσουν μαντείο του Διός. Κι εκείνοι πίστεψαν ότι αυτό που τους παράγγειλε ήταν από το θεό και γι' αυτό το πραγματοποίησαν. Κι η περισσότερα που πήγε προς τη Λιβύη λένε ότι διέταξε τους Λίβυους να κάμουν μαντείο του Άμμωνα. Και είναι κι αυτό μαντείο του Διός. Αυτά μου τα είπαν οι ιέρειες της Δωδώνης, των οποίων η πρεσβύτερη ονομαζόταν Προμένεια, η νεότερη Τιμαρέτη και η πιο νέα από όλες Νικάνδρα. Και οι άλλοι Δωδωναίοι που ήταν στην υπηρεσία του ιερού συμφωνούσαν μαζί τους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ελεύθερη απόδοση βασισμένη στη μετάφραση του Ευάγγελου Πανέτσου, Εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα s.d.

Μετάφραση: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1993.

7. Πέρσες και Έλληνες: Δύο κόσμοι συγκρούονται

Στόχος:

- Με το τέλος της ενότητας οι μαθητές να είναι σε θέση να εκτιμήσουν τις συνέπειες της επιτυχούς αντιμετώπισης της περσικής εισβολής από τους Πέρσες.

Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 8, 60.:

"Η σωτηρία της Ελλάδας εξαρτάται τώρα αποκλειστικά από σένα, αν ακολουθήσεις τη συμβουλή μου και αντιμετωπίσεις τον εχθρό εδώ, στη Σαλαμίνα, αντί να αποσυρθείς στον Ισθμό όπως σου προτείνουν οι άλλοι.[...] Ας μιλήσουμε πρώτα για τον Ισθμό. Αν πολεμήσεις εκεί, θα πρέπει να γίνει στην ανοιχτή θάλασσα, πράγμα που είναι εναντίον μας, αφού έχουμε λιγότερα και πιο αργά πλοία. Επιπλέον, ακόμα κι αν όλα πάνε καλά, θα χάσεις τη Σαλαμίνα, τα Μέγαρα και την Αίγινα. Αν, πάλι, ο εχθρικός στόλος πλεύσει προς την Πελοπόννησο, ο στρατός θα τον ακολουθήσει· οπότε, εσύ ο ίδιος θα έχεις οδηγήσει τον εχθρό εκεί, βάζοντας έτσι ολόκληρη την Ελλάδα σε κίνδυνο. Το δικό μου σχέδιο, αν το ακολουθήσεις, θα έχεις τα εξής πλεονεκτήματα. Πρώτον, η ναυμαχία θα γίνει σε στενό πέρασμα κι εκεί, αν τα πράγματα έρθουν όπως είναι λογικό να ελπίζουμε, πολεμώντας με λιγότερα πλοία εναντίον πολλών, θα νικήσουμε. Πράγματι η σύγκρουση σε περιορισμένο χώρο ευνοεί εμάς, ενώ το ανοιχτό πέλαγος δίνει στους Πέρσες το πλεονέκτημα. Δεύτερον, θα διασωθεί η Σαλαμίνα, όπου έχουμε μεταφέρει τις γυναίκες και τα παιδιά μας· και τρίτον· και σπουδαιότερο για σας· υπερασπίστε την Πελοπόννησο εξίσου καλά μένοντας εδώ και κάνοντας ναυμαχία για την Πελοπόννησο, όπως και στον Ισθμό [...]

Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 7, Πολύμνια:

223. Ξέρξης δέ έπει ήλίου άνατείλαντος σπονδάς έποιήσατο, έπισχών χρόνον ές άγορής κου μάλιστα πληθώρην πρόσσοδον έποιέετο· και γάρ έπέσταλτο έξ Έπιάλτεω ούτω· από γάρ τοϋ όρεος ή κατάβασις συντομωτέρη τε έστί και βραχύτερος ό χώρος πολλόν ή περ ή περίοδος τε και άνάβασις. [2] οί τε δή βάρβαροι οί άμφι Ξέρξην προσήισαν, και οί άμφι Λεωνίδην Έλληνες, ως τήν έπί θανάτω έξοδον ποιεύμενοι, ήδη πολλώ μάλλον ή κατ' άρχάς έπεξήισαν ές τό εύρύτερον τοϋ αύχένος. τό μέν γάρ έρυμα τοϋ τείχεος έφυλάσσετο, οί δέ άνά τās προτέρας ήμέρας ύπεξιόντες ές τά στεινόπορα έμάχοντο. [3] τότε δέ συμμίγοντες έξω τών στεινών έπιπτον πλήθει πολλοί τών βαρβάρων· όπισθε γάρ οί ήγεμόνες τών τελέων έχοντες μάστιγας έρράπιζον πάντα άνδρα, αίει ές τό πρόσω έποτρύνοντες. πολλοί μέν δή έσέπιπτον αύτών ές τήν θάλασσαν και διεφθείροντο, πολλώ δ' έτι πλεϋνες κατεπατέοντο ζωοί ύπ' άλλήλων· ήν δέ λόγος ούδεις τοϋ άπολλυμένου. [4] άτε γάρ έπιστάμενοι τόν μέλλοντα σφίσι έσεσθαι θάνατον έκ τών περιόντων τό όρος, άπεδείκνυντο ρώμης όσον είχον μέγιστον ές τούς βαρβάρους, παραχρεώμενοί τε και άτέοντες.

Μετάφραση

223. Ο Ξέρξης όταν ανέτειλε ο ήλιος έκανε σπονδές και ύστερα περίμενε την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο και τότε επεχείρησε την επίθεση. Γιατί αυτό του είχε διαμηνύσει ο Εφιάλτης, επειδή η κάθοδος από το βουνό είναι συντομότερη και η απόσταση πολύ πιο μικρή απ' ότι ο γύρος του βουνού και η ανάβαση. Και οι βάρβαροι που ήταν με τον Ξέρξη πλησίαζαν και οι Έλληνες που ήταν με τον Λεωνίδα, μια και θα επιχειρούσαν έξοδο θανάτου, τώρα πια έβγαιναν πολύ πιο έξω απ' ότι στην αρχή, στο πλατύτερο μέρος του αυχένα. Γιατί τις προηγούμενες μέρες θέλοντας να υπερασπίζονται το προστατευτικό τείχος μάχονταν στα στενά. Όμως τη μέρα εκείνη μάχονταν ενωμένοι έξω από τα στενά και έπεφταν πολλοί βάρβαροι. Διότι πίσω από αυτούς στέκονταν οι αρχηγοί τους που κρατώντας μαστίγια μαστιγώναν όλους τους άνδρες προστάζοντάς τους να προχωρούν πάντα μπροστά. Πολλοί λοιπόν από αυτούς έπεφταν στη θάλασσα και αφανίζονταν, πολλοί δε περισσότεροι καταπατούνταν ζωντανοί από τους άλλους. Κανένας δε δεν έδινε την παραμικρή σημασία για τον θάνατο κάποιου. Διότι οι Έλληνες απ' τη μεριά τους έχοντας επίγνωση του επερχόμενου θανάτου, έφθασαν στο αποκορύφωμα της δύναμής τους έναντι των βαρβάρων, αφηφώντας τον θάνατο.

Ηροδότου Ιστοριών εβδόμη, η επιγραφόμενη Πολύμνια. (ed. A. D. Godley. Cambridge 1920)

224. δόρατα μὲν νυν τοῖσι πλέοσι αὐτῶν τηλικαῦτα ἤδη ἐτύγγανε κατεγγότα, οἱ δὲ τοῖσι ξίφεσι διεργάζοντο τοὺς Πέρσας, καὶ Λεωνίδης τε ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ πίπτει ἀνὴρ γενόμενος ἄριστος καὶ ἕτεροι μετ' αὐτοῦ ὀνομαστοὶ Σπαρτιητέων, τῶν ἐγὼ ὡς ἀνδρῶν ἀξίων γενομένων ἐπυθόμην τὰ οὐνόματα, ἐπυθόμην δὲ καὶ ἀπάντων τῶν τριηκοσίων.

Μετάφραση:

224. Λοιπόν, τα δόρατα των περισσότερων απ' αυτούς είχαν κιάλας τσακιστεί, αυτοί όμως με τα ξίφη τους κατακρεουργούσαν τους Πέρσες. Και στον αγώνα τούτο πέφτει ο Λεωνίδας, αφού αποδείχθηκε γενναϊότατος άνδρας και μαζί με αυτόν άλλοι ονομαστοί Σπαρτιάτες, των οποίων ρώτησα και πληροφορήθηκα τα ονόματά τους, μάλιστα πληροφορήθηκα και όλων των τριακοσίων.

Πλουτάρχου, Θεμιστοκλής¹: Ο χαρακτήρας του Θεμιστοκλή

2. ἔτι δὲ παῖς ὢν ὁμολογεῖται φορᾶς μεστός εἶναι, καὶ τῇ μὲν φύσει συνετός, τῇ δὲ προαιρέσει μεγαλοπράγμων καὶ πολιτικός, ἐν γὰρ ταῖς ἀnéσεσι καὶ σχολαῖς ἀπὸ τῶν μαθημάτων γινόμενος οὐκ ἔπαιζεν οὐδ' ἔρραθύμει, καθάπερ οἱ λοιποὶ παῖδες, ἀλλ' εὐρίσκετο λόγους τινὰς μελετῶν καὶ συνταπτόμενος πρὸς ἑαυτόν. ἦσαν δ' οἱ λόγοι κατηγορία τινὸς ἢ συνηγορία τῶν παίδων. [2] ὅθεν εἰώθει λέγειν πρὸς αὐτόν ὁ διδάσκαλος ὡς "οὐδὲν ἔση, παῖ, σὺ μικρόν, ἀλλὰ μέγα πάντως ἀγαθὸν ἢ κακόν."

2. Από όλους γίνεται παραδεκτόν ότι (ο Θεμιστοκλής), ενώ ακόμη ήταν στην παιδική του ηλικία, ήταν γεμάτος από ορμή, αλλά και συνετός εκ φύσεως, είχε δε φυσική προδιάθεση, η οποία έρρεπε προς τα μεγάλα έργα, και κλίση προς την πολιτική δράση. Διότι, όταν συνέβαινε να έχει την ευκαιρία και να είναι απαλλαγμένος από τα μαθήματά του, δεν έπαιζε όπως τα άλλα παιδιά (της ηλικίας του), ούτε έμενε αργός αλλά τον έβρισκαν μόνον του να μελετά και να συντάσσει λόγους. Οι λόγοι αυτοί δεν συντάσσονταν (από τον Θεμιστοκλή) ως κατηγορία εναντίον κάποιου παιδιού ή προς υπεράσπισή του. Γι αυτό συνήθιζε ο δάσκαλός του να λέγει

¹ Οι μεταφράσεις του Πλουτάρχου, έκδ. Βιβλιοθήκη των Ελλήνων, ανήκουν στον Σπυρίδωνα Μαγγίνα.

προς αυτόν 'εσύ παιδί μου δεν θα γίνεις κάτι μικρό αλλά οπωσδήποτε κάτι μεγάλο καλό ή μεγάλο κακό'...

Πλουτάρχου, Θεμιστοκλής: Η αποφασιστικότητα του Θεμιστοκλή στην επιλογή των στενών της Σαλαμίνας για την διεξαγωγή της ναυμαχίας εναντίον των Περσών.

[2] Εύρυβιάδου δὲ τὴν μὲν ἡγεμονίαν τῶν νεῶν ἔχοντας διὰ τὸ τῆς Σπάρτης ἀξίωμα, μαλακοῦ δὲ περὶ τὸν κίνδυνον ὄντος, αἴρειν δὲ βουλομένου καὶ πλεῖν ἐπὶ τὸν Ἴσθμόν, ὅπου καὶ τὸ πεζὸν ἤθροιστο τῶν Πελοποννησίων, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀντέλεγεν· ὅτε καὶ τὰ μνημονευόμενα λεχθῆναι φασί. τοῦ γὰρ Εύρυβιάδου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος· "ὦ Θεμιστόκλει, ἐν τοῖς ἀγῶσι τοὺς προεξανισταμένους ραπίζουσι," "ναί," εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς, "ἀλλὰ τοὺς ἀπολειφθέντας οὐ στεφανοῦσιν." [3] ἔπαρμένου δὲ τὴν βακτηρίαν ὡς πατάξοντος, ὁ Θεμιστοκλῆς ἔφη· "πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ." θαυμάσαντος δὲ τὴν πραότητα τοῦ Εύρυβιάδου καὶ λέγειν κελεύσαντος, ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς ἀνήγγεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν λόγον. εἰπόντος δὲ τινος, ὡς ἀνὴρ ἄπολις οὐκ ὀρθῶς διδάσκει τοὺς ἔχοντας ἐγκαταλιπεῖν καὶ προέσθαι τὰς πατρίδας, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπιστρέψας τὸν λόγον· "ἡμεῖς τοι," [4] εἶπεν, "ὦ μοχθηρέ, τὰς μὲν οἰκίας καὶ τὰ τείχη καταλελοίπαμεν, οὐκ ἀξιοῦντες ἀψύχων ἔνεκα δουλεύειν, πόλις δ' ἡμῖν ἔστι μεγίστη τῶν Ἑλληνίδων, αἱ διακόσαιοι τριήρεις, αἱ νῦν μὲν ὑμῖν παρεστᾶσι βοηθοὶ σώζεσθαι δι' αὐτῶν βουλομένοις, εἰ δ' ἄπιτε δεῦτερον ἡμᾶς προδόντες, αὐτίκα πεύσεταιί τις Ἑλλήνων Ἀθηναίους καὶ πόλιν ἔλευθέραν καὶ χώραν οὐ χείρονα κεκτημένους ἢς ἀπέβαλον." [5] ταῦτα τοῦ Θεμιστοκλέους εἰπόντος ἔννοια καὶ δέος ἔσχε τὸν Εύρυβιάδην τῶν Ἀθηναίων, μὴ σφᾶς ἀπολείποντες οἴχονται. τοῦ δ' Ἐρετριέως πειρωμένου τι λέγειν πρὸς αὐτόν, "ἦ γάρ," ἔφη, "καὶ ὑμῖν περὶ πολέμου τίς ἐστὶ λόγος, οἱ καθάπερ αἱ τευθίδες μάχαιραν μὲν ἔχετε, καρδίαν δὲ οὐκ ἔχετε;"

Μετάφραση

2. Όταν δε ο Ευρυβιάδης, ο οποίος είχε μὲν την αρχηγία του στόλου λόγω του μεγάλου κύρους της (πατρίδας) του Σπάρτης, ήταν όμως άτολμος κατά την ώρα του κινδύνου, ήθελε να αποπλεύσει στον Ισθμό, όπου είχε συγκεντρωθεί και ο πεζικός στρατός των Πελοποννησίων, ο Θεμιστοκλής πρόβαλλε αντιρρήσεις. Τότε διηγούνται ότι λέχθηκαν αυτά που διαφυλάσσονται ως μνημειώδη. Όταν δηλαδή ο Ευρυβιάδης του είπε: 'Στους αγώνες Θεμιστοκλή, ραπίζουν εκείνους που σηκώνονται, πριν έλθει ο κατάλληλος χρόνος', ο Θεμιστοκλής απάντησε: 'Ναι, αλλά δεν στεφανώνουν όσους μένουν πίσω'. Επειδή δε ο Ευρυβιάδης σήκωσε το ραβδί του να τον κτυπήσει, ο Θεμιστοκλής του είπε: 'Κτύπησέ με αλλά να με ακούσεις'... Ο Ευρυβιάδης θαύμασε τότε τον ήρεμο χαρακτήρα του Θεμιστοκλή και τον προέτρεψε να μιλήσει, ο δε Θεμιστοκλής άρχισε να του απευθύνει τον λόγο. Αλλά όταν την ώρα εκείνη τόλμησε κάποιος που δεν έχει πατρίδα, δεν είναι ορθό να προτείνει σ' εκείνους που έχουν, εγκαταλείψουν τις δικές τους πατρίδες, ο Θεμιστοκλής, αφού έστρεψε προς αυτόν τον λόγο, του απάντησε: ' Εμείς άθλιε, εγκαταλείψαμε πράγματι τα σπίτια μας και τα τείχη της πόλεως, διότι δεν θεωρούμε ορθό να ζούμε ως δούλοι διασώζοντας τα άψυχα...'

Η προσωπικότητα (σκέψεις και πεποιθήσεις) του νομοθέτη Σόλωνα μέσα από την ποίησή του.

Σόλων, *Ελεγείων* 3.27-40

Έτσι της πόλης το κακό πέφτει στα σπίτια μέσα
και δεν το συγκρατούν οι πόρτες της αυλής·
υπερπηδά τις μάντρες κι έρχεται και πάντοτε
σε βρίσκει,
όσο κι αν φεύγοντας κρυφτείς στην πιο κρυμμένη κόχη.
Αυτά μου λέει η ψυχή να πω στους Αθηναίους,
πόσα κακά μεγάλα γεννά η Δυσνομία.
Η Ευνομία όμως δίκαια τα κάνει όλα κι όμορφα
και συχνά στους άδικους βάζει γερά δεσμά,
τις αγριότητες μερεύει και τις αχορτασιές,
την ύβρη σταματά,
τα άνθη της θείας τιμωρίας μαραίνει
τις επεμβάσεις στις δίκες και στο δίκαιο αρνιέται
και την περηφάνια μαλακώνει·
παύει τα εμφύλια πάθη
και της άγριας διαμάχης την οργή.
Όλα συνετά στους ανθρώπους και ήπια
κάτω απ' τη σκεπή της.

Σόλων, *Ελεγείων* 5.6

Και στο λαό προνόμια έδωσα όσα πρέπει·
ούτε δίκαια του στέρησα ούτε χάρη του 'κανα.
Και όσοι αξιώματα είχαν και πλούτη άφθονα
θέσπισα να μη μπορούν άδικα να κερδίζουν
και στάθηκα ανάμεσα
σαν να 'μωνα ασπίδα τους.
Κανέναν τους δεν άφησα άδικα να νικάει.

.....
Έτσι θ' ακολουθούσε τους άρχοντες ο κόσμος·
αν μήτε ήταν ξέφραγος μήτε αναγκασμένος.
Ο κορεσμός γεννάει Ύβρη,
όταν γεμίζουν πλούτη άνθρωποι με στυφό μυαλό.

Σόλων, *Ελεγείων* 13.37-64

Όποιος χτυπηθεί από αρρώστιες βαριές
σκέφτεται όλο πως θα γίνει καλά
και άλλος που φοβάται προσποιείται ατρόμητος
και άλλος την ασχήμια του περνά
για ομορφιά
και ο φτωχός που σέρνεται στις φτώχειας τα δεινά
όλο πως θ' απογίνει πλούσιος ελπίζει,

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

και ο καθένας με τον τρόπο του ·
άλλος με το καράβι του χτυπιέται με τους ανέμους
στα άγρια τα πέλαγα
να φέρει βιος στο σπίτι του ο ίδιος κινδυνεύοντας
δίχως δισταγμό,
άλλος παλεύει με τη γη,
κι όλο το χρόνο άροτρα χώνει στο κορμί της
μαζεύοντας σοδιά,
άλλος με της Αθηνάς τις γνώσεις και του Ηφαιστού
κερδίζει τη ζωή του σαν τεχνίτης και σοφός
και άλλος με το χάρισμα της Μούσας προικισμένος
ξέροντας να συνδυάζει λόγο και μουσική ·
άλλοι τη δουλειά προσφέρουν του γιατρού,
μα δεν μπορούν τα πάντα,
αφού, φορές, μικρόπονος γίνεται αγιάτρευτος
και φάρμακα ανίσχυρα δεν πιάνουν,
και άλλοτε ο γιατρός τον άρρωστο που δέρνεται
σε βαριές αρρώστιες
με την αφή και μόνο τον γιατρεύει.
Σ' άλλον ο Φοίβος έδωσε τη δύναμη να ξέρει
και το κακό που έρχεται να βλέπει να το πει,
όμως της Μοίρας τα στερνά
ούτε μαντείες τ' αποτρέπουν ούτε τα ιερά.
Η Μοίρα φέρνει το καλό και το κακό σε όλους
και των θεών τη θέληση κανείς δεν την ξεφεύγει.

Σόλων, *Ελεγείων* 15

Πλουτίζουν τιποτένιοι και στερούνται οι διαλεχτοί,
αλλά εμείς δεν την αλλάζουμε την αρετή με πλούτο.
Η αρετή αιώνια ζει,
τα πλούτη όμως ξεγλιστρούν και αλλάζουν χέρια
ολοένα.

Μετάφραση: Κώστας Τοπούζης, Εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1997.

Πηγές

Αριστοτέλους, Αθηναίων Πολιτεία
Ηροδότου, Ιστορία
Πλουτάρχου, Θεμιστοκλής
Πλουτάρχου, Θησέας
Πλουτάρχου, Σόλων
Πολυδεύκη, *Όνομαστικόν*
Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού

Κεφάλαιο 4

Η Σπάρτη

- **Στόχος:** Με το τέλος της ενότητας οι μαθητές να γνωρίζουν την πολιτική και κοινωνική δομή της Σπάρτης
- **Στόχος:** Με το τέλος της ενότητας οι μαθητές να διακρίνουν τις διαφορές ανάμεσα στη σπαρτιατική και την αθηναϊκή κοινωνία

Θουκυδίδη, Ιστορία Α

Μετάφραση Ελευθέριου Βενιζέλου, διασκευή²

10....Και, εντούτοις, οι Λακεδαιμόνιοι όχι μόνον εξουσιάζουν αμέσως τα δύο πέμπτα της Πελοποννήσου, αλλά και έχουν την αρχηγία του υπολοίπου αυτής και πολλών συμμάχων εκτός αυτής. Εφόσον, εν τούτοις, η πόλη της Σπάρτης ούτε ένα συνοικισμό αποτέλεσε ποτέ, ούτε πολυτελείς ναούς και οικοδομές έκτισε, αλλά κατοικείται κατά κώμες, σύμφωνα με την παλιά συνήθεια της Ελλάδος, η δύναμή της θα φαινόταν υποδέεστη της πραγματικής. Ενώ, εάν η πόλις των Αθηνών πάθαινε παρόμοια συμφορά, η δύναμή της, κρινόμενη από την απλή εξωτερική εμφάνιση, θα φαινόταν, νομίζω, διπλάσια της πραγματικής...

Θουκυδίδη, Ιστορία Α: Οι Λακεδαιμόνιοι και οι Αθηναίοι και οι σχέσεις με τους συμμάχους

19. Και οι μεν Λακεδαιμόνιοι ασκούσαν την αρχηγία τους πάνω στους συμμάχους, όχι καθιστώντας αυτούς φόρου υποτελείς, αλλά μεριμνώντας μόνον όπως κυβερνώνται σύμφωνα με το ολιγαρχικό, πολίτευμα για το αποκλειστικό της Σπάρτης συμφέρον. Οι Αθηναίοι όμως υποχρέωσαν με τον καιρό τις συμμάχους πόλεις, εκτός της Χίου και της Λέσβου, να τους παραδώσουν τα πολεμικά τους πλοία, και επέβαλαν την πληρωμή φόρου και σε όσες δεν τον πλήρωναν αρχικώς. Και έτσι τα ιδιαίτερα πολεμικά μέσα των Αθηνών έφθασαν να είναι ανώτερα από την δύναμη, την οποίαν διέθετε η ομοσπονδία τους κατά την εποχή της ακμής, τότε που ήταν ανόθευτος.

Θουκυδίδη, Ιστορία Α

71. " Ενώ εντούτοις, τέτοια πόλη στέκεται αντιμέτωπη με σας εσείς, Λακεδαιμόνιοι συνεχίζετε την πολιτική της αναβλητικότητας, και δεν αντιλαμβάνεστε ότι η ειρήνη διαρκεί περισσότερο για εκείνους οι οποίοι μεταχειρίζονται τη στρατιωτική τους δύναμη μόνον για μια δίκαια υπόθεση, φαίνονται όμως συγχρόνως αποφασισμένοι να μην ανεχθούν να αδικούνται από άλλους. Αντιθέτως νομίζετε ότι δίκαια πράττετε, αν ούτε τους άλλους

² Οι μεταφράσεις των αποσπασμάτων από τον Θουκυδίδη, έκδ. Βιβλιοθήκη των Ελλήνων, ανήκουν στον Ελευθέριο Βενιζέλο και έχουν υποστεί διασκευή.

ενοχλείτε, αποφεύγετε δε και την βλάβη, που μπορεί να υποστείτε οι ίδιοι αμυνόμενοι κατά της αδικίας άλλων. Τέτοια πολιτική δύσκολα θα στεφόνταν με επιτυχία, και αν ακόμη γειτονεύατε με πόλη που έχει τον ίδιο με σας τρόπο του σκέπτεσθαι. Πραγματικά όμως, οι δικές σας μέθοδοι, ως πριν από λίγο αποδείξαμε, αν αντιπαραβληθούν με τις δικές τους είναι απηρχαιωμένες. Και στην πολιτική καθώς και στις τέχνες κατ' ανάγκη το νέο επικρατεί πάντοτε του απηρχαιωμένου. Είναι αλήθεια ότι σε χρόνια ειρηνικά οι κυβερνητικές μέθοδοι είναι καλύτερα να μην μεταβάλλονται. Αλλά η ανάγκη της αντιμετώπισης πολλών δυσκολιών συγχρόνως επιβάλλει και την βελτίωση των μεθόδων που χρησιμοποιούνται. Και επειδή οι Αθηναίοι έχουν πείρα σε περισσότερους τομείς, γι' αυτό και οι αθηναϊκές κυβερνητικές μέθοδοι έχουν εκουγχρονιστεί περισσότερο από τις δικές σας. Ας τεθεί λοιπόν πια τέρμα στην αναβλητικότητα σας. Ας σπεύσετε τώρα πια να βοηθήσετε και εμάς τους συμμάχους σας και τους Ποτειδαιάτας, σύμφωνα με την υπόσχεσή σας, εισβάλλοντας χωρίς αναβολή στην Αττική, για να μην εγκαταλείψετε φίλους που συνδέονται μαζί σας με κοινή καταγωγή, στα χέρια των χειρότερων εχθρών ούτε να αναγκάσετε εμάς τους άλλους απογοητευμένους από εσάς να ζητήσουμε άλλη συμμαχία. Αν κάνουμε κάτι τέτοιο, δεν θα αμαρτήσουμε ούτε απέναντι των θεών προς τους οποίους ορκιστήκαμε ούτε απέναντι σε σώφρονες ανθρώπους. Διότι τις συνθήκες αθετούν όχι εκείνοι που επειδή εγκαταλείπονται στρέφονται προς άλλους συμμάχους, αλλά εκείνοι οι οποίοι εγκαταλείπουν που ορκίστηκαν να βοηθούν. Αλλά αν θέλετε να δείξετε ζήλο υπέρ των συμμάχων σας, θα παραμείνουμε σταθεροί στο πλευρό σας. Διότι ούτε όσια θα πράτταμε αλλάζοντας σε μια τέτοια περίπτωση φίλους ούτε θα βρίσκαμε άλλους πιο οικείους σε μας λόγω της μακράς συνήθειας. Έχοντας υπόψιν αυτά, φροντίστε να λάβετε ορθές αποφάσεις και προσπαθήστε όπως κάτω από την ηγεσία σας η Πελοπόννησος δεν θα καταστεί πιο αδύναμη απ' ότι την παρέδωσαν οι πατέρες σας...''

Πλουτάρχου, Λυκούργος: Το πολίτευμα της Σπάρτης

Μετάφραση³

[6]. Με τόσο ζήλο επιδόθηκε ο Λυκούργος στην επιτυχία αυτού του τρόπου διακυβέρνησης, ώστε έφερε γι αυτό από τους Δελφούς χρησμό, τον οποίο ονομάζουν ρήτρα. Περιελάμβανε δε η ρήτρα αυτή τα εξής: Αφού ιδρύσεις ναό προς τιμή του Συλλανίου Διός και της Συλλανίας Αθηνάς, να διαιρέσεις τον λαό σε φυλές και σε ωβές και να διορίσεις μια γερουσία, απαρτιζόμενη μαζί με τους αρχηγούς από τριάντα μέλη, και να συγκαλείς σε τακτά χρονικά διαστήματα συνέλευση του λαού...και σ' αυτήν να εισάγεις και να απορρίπτεις τις διάφορες προτάσεις. Στον λαό όμως να ανήκει η κυρίαρχος γνώμη και η δύναμη...

Πλουτάρχου, Λυκούργος: Οι καινοτομίες του Λυκούργου

[8]. Δεύτερη δε πολιτική ενέργεια του Λυκούργου και πολύ τολμηρή ήταν η εκ νέου διανομή της γης. Επειδή δηλαδή επικρατούσε μεγάλη ανισότητα και πολλοί ακτήμονες και άποροι συγκεντρώνονταν στην πόλη, ο δε πλούτος συσσωρευόταν εξ ολοκλήρου στα χέρια λίγων ανθρώπων, ο Λυκούργος απέβλεψε να εκδιώξει την αλαζονεία, τον φθόνο και τις βιαιοπραγίες και τον πολυτελή τρόπο διαβίωσης, ακόμα δε και τα σοβαρότερα και μεγαλύτερα νοσήματα της πολιτείας, δηλαδή τον πλούτο και τη φτώχεια. Γι' αυτό κατόρθωσε να πείση από κοινού όλους τους πολίτες, αφού αποξενωθούν από κάθε ιδιοκτησία, να κάνουν από την αρχή νέα διανομή της γης και να συζούν στο μέλλον όλοι ίσοι μεταξύ τους έχοντας ίσο μερίδιο γης να επιδιώκουν δε να πρωτεύουν μόνον στην αρετή, διότι δεν

³ Οι μεταφράσεις των αποσπασμάτων του Πλουτάρχου, έκδ. Βιβλιοθήκη των Ελλήνων, ανήκουν στον Σπυρίδωνα Μαγγίνα

έπρεπε να υπάρχει άλλη διαφορά του ενός από τον άλλο ούτε άλλη ανισότητα, εκτός από εκείνη που την καθορίζει η μομφή των αισχρών πράξεων και ο έπαινος των καλών.

Πλουτάρχου, Λυκούργος: Οι ρήτρες

[13] Νόμους δὲ γεγραμμένους ὁ Λυκοῦργος οὐκ ἔθηκεν, ἀλλὰ μία τῶν καλουμένων ῥητρῶν ἔστιν αὕτη. τὰ μὲν γὰρ κυριώτατα καὶ μέγιστα πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως καὶ ἀρετὴν, ἐν τοῖς ἤθεσιν ᾤετο καὶ ταῖς ἀγωγαῖς τῶν πολιτῶν ἐγκατεστοιχειωμένα, μένειν ἀκίνητα καὶ βέβαια, ἔχοντα τὴν προαίρεσιν δεσμὸν ἰσχυρότερον τῆς ἀνάγκης, ἦν ἡ παιδείσις ἐμποιεῖ τοῖς νέοις, νομοθέτου διάθεσιν ἀπεργαζομένη περὶ ἕκαστον αὐτῶν.

Μετάφραση

Ο Λυκούργος όμως δεν έκανε γραπτούς νόμους, αλλά ένας από τους νόμους του, που καλούνταν ρήτρες, ήταν ακριβώς αυτός (που καθόριζε την απαγόρευση της ύπαρξης γραπτών νόμων). Διότι ο Λυκούργος πίστευε, ότι τα κυριότερα και σπουδαιότερα στοιχεία, που συντελούν στην ευτυχία και την αρετή της πόλεως, είναι εμφυτευμένα στα ήθη και τη διαπαιδαγώγηση των πολιτών και ότι αυτά πρέπει να διαφυλάσσονται αμετάβλητα και ασφαλή, έχοντας ως δεσμό ισχυρότερο από τον εξαναγκασμό την ελεύθερη βούληση, που εμβάλλει στους νέους η εκπαίδευση, διότι δημιουργεί στον καθένα από αυτούς τη διάθεση του νομοθέτη.

Πλουτάρχου, Λυκούργος

[13]...Μία από τις ρήτρες που συνέταξε ο Λυκούργος, ήταν εκείνη που, όπως είπα ανωτέρω, απαγόρευε τη χρήση γραπτών νόμων. Άλλη πάλι ρήτρα ήταν εναντίον της πολυτέλειας και καθόριζε, ότι όλων των οικιών η οροφή έπρεπε να είναι κατασκευασμένη με πέλεκυ, οι δε θύρες μόνον από πριόνι και από κανένα άλλο εργαλείο. Εκείνο δε που λέγουν, ότι έιπε πολύ αργότερα ο Επαμεινώνδας, για το δικό του τραπέζι, ότι δηλαδή ένα τόσο φτωχικό γεύμα δεν χωρεί προδοσία, τούτο πρώτος το αντιλήφθηκε ο Λυκούργος, ότι δηλαδή μια τόσο φτωχικά κατασκευασμένη οικία δεν χωρεί την τρυφηλότητα και την πολυτέλεια, ούτε υπάρχει κάποιος τόσο ακαλαισθητός και ανόητος ώστε σε μια οικία απλοϊκή και λαϊκή να βάλει αργυρόποδα κρεβάτια και στρώματα πορφυρά και χρυσά ποτήρια και όλη τη συνακόλουθη πολυτέλεια.

Πλουτάρχου, Λυκούργος: Για την αγωγή των γυναικών της Σπάρτης

[14]...Επειδή ο Λυκούργος θεωρούσε την εκπαίδευση, ως το μεγαλύτερο και ωραιότερο έργο του νομοθέτη, ασχολήθηκε με τις αρχές της και αμέσως απέβλεψε να διακανονίσει τα θέματα των γάμων και των γεννήσεων. Δεν έπαψε δε ο Λυκούργος, καθώς γράφει ο Αριστοτέλης, τις προσπάθειές του προς σωφρονισμό των γυναικών, διότι δεν μπορούσε δήθεν να επικρατήσει της μεγάλης ελευθερίας την οποία είχαν και της κυριαρχίας των γυναικών λόγω της απουσίας των ανδρών εξ αιτίας των πολλών εκστρατειών κατά τη διάρκεια των οποίων αναγκάζονταν να αφήνουν αυτές κυρίαρχες των σπιτιών τους, και γι αυτό παρείχαν σ' αυτές περιποιήσεις περισσότερες του δέοντος και τις προσφώνουσαν δέσποινες. Αλλά ο Λυκούργος κατέβαλε κάθε δυνατή φροντίδα για την ανατροφή και των γυναικών. Τα μεν σώματα των παρθένων εξάσκησε με τα αγωνίσματα του δρόμου και της πάλης και με το ρίψιμο των δίσκων και των ακοντίων, για να έχουν τα παιδιά που γεννούν ρίζα δυνατή μέσα σε δυνατά σώματα και να προέρχονται από αυτές ωραίοι βλαστοί, και να υπομένουν οι ίδιες με δύναμη τους τοκετούς με καρτερία και να αντιμετωπίζουν τις ωδίνες εύκολα. Αφού αφείρεσε δε ο Λυκούργος από τις γυναίκες την αδυναμία και τη θηλυπρέπεια και τη γυναικώδη φύση, επέβαλε τη συνήθεια στις παρθένες, όχι λιγότερο από τους νέους να λαμβάνουν μέρος στις τελετές γυμνές και να χορεύουν σε μερικές γιορτές και να τραγουδούν ενώ οι νέοι ήταν παρόντες και τις παρακολουθούσαν ως θεατές...

Πλουτάρχου, Λυκούργος: Για την αγωγή των νέων στη Σπάρτη. Η κλοπή

[18] Με τόση μεγάλη φροντίδα διέπρατταν τα παιδιά τις κλοπές στη Σπάρτη, ώστε διηγούνται, ότι κάποιος νέος έκλεψε μια μικρή αλεπού και την απέκρυψε κάτω από τον μανδύα του, ενώ τη μετέφερε, αν και ξεσκιζόταν η κοιλιά του από τα νύχια και τα δόντια του άγριου ζώου, αυτός όμως υπέμεινε τους πόνους, για να μη γίνει η ανακάλυψη της κλοπής και πέθανε. Αλλά αυτό είναι πιστευτό και από τη συμπεριφορά των σημερινών νέων, πολλοί από τους οποίους έχουμε δει να υπομένουν τον θάνατο από τα κτυπήματα πάνω στον βωμό της Ορθίας Αρτέμιδας.

Πλουτάρχου, Λυκούργος: Για την αγωγή των νέων στη Σπάρτη: Λακωνισμός

[19] Δίδασκαν ακόμα τους νέους οι Σπαρτιάτες να κάνουν χρήση και του λόγου, ο οποίος περιείχε κάποια πικρία ανάμεικτη με χάρι και περιέκλειε μέσα σε λίγες λέξεις μεγάλη παρατηρητική δύναμη. Ο Λυκούργος πράγματι το μεν σιδερένιο νόμισμα το οποίο καθιέρωσε το κατέστησε να έχει μικρή αξία, αν και ήταν μεγάλου βάρους, όπως έγραψα προηγουμένως, το νόμισμα όμως του λόγου αντίθετα το διασκεύασε, ώστε να περιέχει σε λίγες και απλές λέξεις πολλά και βαθυστόχαστα διανοήματα, αποβλέποντας με την πολλή σιωπή να καταστήσει τους νέους ικανούς να εκφράζονται με λίγα εύστοχα λόγια και να είναι ασκημένοι στις ορθές απαντήσεις.

Πηγές

Θουκυδίδη, Ιστορίαι

Πλουτάρχου, Λυκούργος

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού